

נצחון הרוח

מבוא לתרגום קטעי הפתיחה של נחמת הפילוסופיה לבואתיוס

מאת יהודה ליבס

אם נפרק ליסודות את נחמת הפילוסופיה לבואתיוס¹ נמצא שבכל אחד מהם ממשיך המחבר והולך בדרך סלולה משכבר, אך דומה שבחיבור השלם התגבשו כל אלה לכלל שיא משיאי רוח האדם. כאן חברו יחד השגים פואטיים והגותיים עם גבורה אישית לכדי חגיגה של ניצחון כפול - ניצחון רוח הפרט על העריצות השלטונית וניצחון התבונה על הסבל ועל הרגשות. יצירה זו מבטאת עמקות פילוסופית, ואף אליטיזם פילוסופי ופתוס פילוסופי מן הסוג שדורנו יכול רק להתקנא בו, וזאת מבלי לשקוע ברצינות וכבדות. שהרי הרעיונות המופשטים לובשים כאן צורות ספרותיות מגוונות בשירה ובפרוזה – היצירה כתובה שירה ופרוזה לסרוגין (לפי המסורת ה"מְנִיפֵאית")² כשחלקי הפרוזה מתעלים לעתים אף הם למעין שירה – והם מובעים גם באמצעות אלגוריה, חזון, דראמה אנושית, ואף הומור ואירוניה עצמית. כל אלה מרשימים במיוחד לאור נסיבות הכתיבה של נחמת הפילוסופיה, המתוארות בגוף היצירה, שהיא גם אוטוביוגרפית.

אַנְיְקִיּוֹס מְנִיְלִיּוֹס סְוֶרִינּוֹס בּוֹאֲתִיּוֹס מלבד היותו גדול הפילוסופים והתיאולוגים של דורו (ראשית המאה הששית לספירה), היה אזרח רומאי רם מעלה. הוא ושני בניו נשאו במשרת הקונסול, המשרה החשובה ביותר שנותרה לישות הרומית בימים ההם אחרי נפילת הקיסרות המערבית בידי הגרמנים. אך כגובה משרתו כן היה עומק נפילתו. מלך איטליה, הכובש האוסטרו-גותי תְאֹדוֹרִיק (שמו ידוע באגדה הגרמנית בצורה דִיֶטְרִיך), שחשד בבואתיוס בשיתוף פעולה עם יוסטינוס, קיסר רומי המזרחית (ביזנט) לשם שיחורורה של רומי מעול הגותים, עמד והשליכו לבית הסוהר. בכלאו זה, בעיר פְּוִיָה (לימים בירת הלנגוברדים) הסמוכה למילנו בצפון איטליה, שהה בואתיוס שנתים ימים, עד שהוצא להורג באכזריות בשנת 524.

אך, כפי שיווכח לדעת הקורא בתרגום שלהלן, שנתיים אלה לא היו כל כך גרועות, כי לאחר תקופה קצרה של יאוש באה אשה, אין כמוה בנשים, לבקר את בואתיוס בתאו, והיא ניחמתו מיגונו, ואף הראתה בראיות ברורות שהוא המנצח ולא המענים. אשה זו, שהספר נחמת הפילוסופיה אינו אלא השיחה בין בואתיוס לבינה, היא הפילוסופיה, שאת

¹ Anicii Manlii Severini Boethii, *Philosophiae Consolationis*, Libri Quinque

² סוג ספרותי זה נקרא על שמו של מי שנחשב למייסדו, הוא מְנִיפּוֹס - פילוסוף יווני מכת הציניקאים, שנולד (כעבד) בְּגֶדְרָה (היא חמת גדר הסמוכה לכינרת) במאה השלישית לפני הספירה. לא השתמרו בידינו יצירות מפרי עטו, אלא רק של מחקיו (בין אלה מפורסמת ביותר סְטִיקִיקוֹן, לסטיריקאן הרומי פְּטְרוֹנִיוֹס, איש המאה הראשונה לספירה). עוד על המניפאיות והשפעתה (בעיקר אצל נתן אלתרמן), ראה רות קרטון-בלום, 'הפואמה המניפאית', בספרה *הלך והצל*, זמורה ביתן (תל-אביב) תשנ"ד, עמ' 58-13.

הצורה שלבשה כאן יש להבין גם כאלגוריה וגם כחזון. הרמה הספרותית של הספר, שנכתב בהשראתה בתנאים הנזכרים, תוכל ללמד משהו על טבעה של הנחמה שבפי אותה פילוסופיה, שמשמעותה עזה יותר מן המשתמע מן השימוש הרגיל של המלה 'נחמה', ויש בה גם משום 'נצחון'.

נצחוננו הרוחני של בואתיוס על השליט שהוציאו להורג נטוע במסורת פילוסופית נכבדה. שיאה של מסורת זו יימצא בכתבי אפלטון, בדיאלוגים שסביב משפטו ומותו של סוקראטס,³ ובואתיוס אכן מסתמך על תקדים זה ואף על אחרים (ראה בתרגום דלהלן, פרק ג). אך מבחינה מסוימת *בתחמת הפילוסופיה* מוצא נצחון הרוח אף ביטוי עז עוד יותר, שכן הדיאלוגים האפלטוניים נכתבו כיצירות בדיוניות משהו, עשרות שנים אחרי הוצאתו להורג של סוקראטס, ואילו *נחמת הפילוסופיה* היא תיאור אוטוביוגרפי אמיתי שיצא מתחת ידי האסיר הנדון למות.

הפילוסופיה של בואתיוס היא אכן המשך מודע למסורת האפלטונית והאריסטוטלית, שבואתיוס, בימים שקדמו למאסרו, פעל רבות למענה. בין השאר תרגם הוא ללטינית ופירש הרבה מכתבי אריסטו (בעיקר מן הכתבים הלוגיים), ואף מכתבי פּוֹרְפִיריוס, הפילוסוף הניאו-פלאטוניקאי, ותרגומו נלמדו הרבה בדורות שלאחריו, ובעזרתם נשתמרה מסורת פילוסופית זו בימי הביניים ובימי הרנסנס.

אומנם גם בשטח אחר עסק בואתיוס בימי טובתו - תיאולוגיה נוצרית. הוא נטל חלק בויכוחים התיאולוגיים שפילגו את הנצרות בימיו, והעמיק לברר במספר חיבורים את יסודותיה של האמונה הקתולית, בעיקר בסוגית השילוש וטבעו הכפול של המשיח, ולבססה כנגד כתות 'המינים' הקמים עליה, כגון האַריאנים, הַנְסְטוֹריאנים והמונופיזיטים. אך *בתחמת הפילוסופיה* אין כל רמז לנצרות; האלים היחידים שנזכרים בה (בעיקר בחלקי השירה) הם אלי הדת הקדומה היוונית-רומית, והם שמלויים את המחשבה הפילוסופית, גיבורת הספר, ילידת התרבות 'הפגנית' (אפילו פילוסופים נוצריים אינם נזכרים). החוקרים נחלקו בסיבת הדבר, ורבים מהם (נוצרים בעצמם) ממעטים בחשיבות העדר הנצרות *בתחמת הפילוסופיה*, ומסבירים זאת בצורכי הסוגה שלה משתייך הספר.⁴ אך אני נוטה לדעה אחרת: אם דווקא בצל מותו, כאשר אדם עשוי ביותר לפנות אל הדת, בחר בואתיוס להתנחם דווקא בפילוסופיה 'הפגנית' ולא הזכיר את ישו וקדושו, אפשר בהחלט להסיק מכאן שכבר חזר בו מן הנצרות, ואולי הפך לתומך גמור במעוז האחרון שנשאר בימיו לדת האבות היוונית, האקדמיה הניאו-פלאטונית. אף ייתכן שמאסרו בידי הכובש הגותי חיזק בבואתיוס את הנוסטלגיה לדת ששררה בימי גדולתה של רומי. אף שבמאה האחרונה לקיומה של הקיסרות

³ בדיאלוגים *אפולוגיה*, *קריטון* ו*פיֶדוֹן*, שהתפרסמו בתרגום עברי מאת אבי ומורי יוסף ג. ליבס. נוסף על הכללתם בכתבי אפלטון שבתרגומו, דיאלוגים אלה נתפרסמו גם בספר מיוחד בצירוף מבואות מאת המתרגם: אפלטון, *משפטו ומותו של סוקראטס*, שוקן (ירושלים ותל-אביב) תשל"ב.

⁴ בדעה זו נוקטים למשל, ובתוקף רב, סטיוארט וראנד (H. F. Stewart, E. K. Rand), מחברי המבוא לדרך כתבי בואתיוס בהוצאת Harvard University Press, כרך 74 (1973) בסדרת LCL, עמ' xiv-

הרומית הנצרות היתה גם דתם של הקיסרים, ובימי בואתיוס ההבדל בדת בין רוב הרומאים לבין הכובשים לא היה אלא הבדל שבין שני זרמים נוצריים (שבטי הגרמנים החזיקו בנצרות האריאנית-הומויאנית, שאינה מכירה באלהותו הגמורה של ישו, בעוד שהרומאים קתולים היו).

אפשר לראות ב*נחמת הפילוסופיה* את היצירה הגדולה האחרונה של העולם העתיק, ואת הראשונה של ימי-הביניים, והיא אכן השאירה רושם רב על דורות רבים, וניתרגמה לרוב שפות אירופה. יש עניין מיוחד בציון שמם של המתרגמים לאנגלית - ראשון שבהם היה אלפרד הגדול, מלך אנגליה (וליתר דיוק Wessex) במאה התשיעית, שתרגום *נחמת הפילוסופיה* שלו הוא אחד מחיבורי הפרוזה הראשונים שנכתבו בשפה האנגלית. תרגומו של המלך אלפרד כתוב כמובן באנגלית עתיקה (אנגלו-סכסית), אך גם המתרגמת לאנגלית 'חדשה' איננה נופלת ממנו בייחוסה, הלא היא אליזבת הראשונה, מלכת אנגליה במאה השש-עשרה.

נחמת הפילוסופיה זכתה גם לממשיכים ולמחקים רבים, בספרויות העולם ואף בספרות העברית. השפעה זו בולטת במיוחד בחיבור היפה *גיא חיזיון* לר' אברהם יגל, הסופר היהודי-איטלקי איש המאות השש-עשרה והשבע-עשרה,⁵ שבו מצוי אף כעין תרגום של רוב קטע הפרוזה של הפרק הראשון דלהלן.⁶ כמו כן נשתמרו לא פחות משלושה תרגומים עבריים עתיקים של החיבור, ואחד מהם אף התפרסם בימינו.⁷ אך תרגום זה נעשה כמדומני לא מן הלטינית אלא מן האיטלקית, והוא קשה לקריאה ולהבנה, ואינו שומר על שרירות החלקים השיריים. אינני יודע על תרגום עברי מודרני של היצירה או חלקה.

לצורך התרגום דלהלן השתמשתי במקור הלטיני שנתפרסם עם תרגום אנגלי מאת טסטר,⁸ ובמקור עם תרגום גרמני מאת גוטהייך.⁹ אני מודה לידידתי ד"ר גתית הולצמן, שהתרגום שלפנינו הוא פרי קריאתנו בצוותא במקור הלטיני של *נחמת הפילוסופיה*.

⁵ אברהם בן חנניה יגל, ספר *גיא חיזיון*, מבוא ופרושים דוד רודרמן, מרכז שזר (ירושלים) תשנ"ח. דוד רודרמן כלל בהקדמתו לחיבור פרק בשם 'השפעתם של בואתיוס ושל סוגת ה-*Consolatio*', ושם סיכם את השפעת *נחמת הפילוסופיה* על חיבור זה ועל הספרות היהודית בכלל, ואף ציין (בהערה 139) למחקרים רבים העוסקים בהשפעת חיבורו של בואתיוס על הספרות הכללית (עמ' 45-50). ואוסיף, שאפשר גם למצוא משהו *נחמת הפילוסופיה* אצל ר' יוסף קארו, בן דורו הקשיש של יגל, שמלבד היותו איש ההלכה המפורסם (בעל *תבית יוסף והשלחן ערוך*) היה אף מקובל, וקיבל סודות עליונים מפי *הקשנה*, שנתגלתה לו בדמות אשה, כפי שתאר ביומנו המיסטי *מגיד מישרים*.

⁶ שם, עמ' 170.

⁷ בואיסי, ספר *די קונסולאטיאני פילוסופיא*, שנעתק מעוריה בר יוסף אבן אבא מרי המכונה *בונפוס בונפיל אשתרוק*, יוצא לאור על פי כתבי יד בצרוף מבוא והערות על ידי סרג'ו יוסף סיאררה, מכון למחקרים יהודיים ובית המדרש לרבנים ע"ש ש' צ' מרגליות-דיזני – טורינו, ירושלים תשכ"ח. על עוד שני תרגומים הגנזים עדיין בכתב-יד ראה רודרמן, שם, עמ' 46 הערה 140.

⁸ S. J. Tester, בתוך הכרך הנזכר לעיל בסדרת LCL.

בוֹאֲתִיוֹס

נְחֻמַת הַפִּילוֹסוֹפוּיָה

ספר I א-ג

תרגום מלטינית יהודה ליבס

א

זֶה אֲנֹכִי שֶׁשְׁכַלְלֹתִי שִׁירִים בְּתִשׁוּקָה מְתָרוֹנֶנֶת
 אֵיךְ בְּדַמְעוֹת כָּאֵן מוֹבֵל אֶל מִשְׁקְלִי נְכָאִים.¹
 מוֹזוֹת קְרוּעוֹת מְכַתִּיבוֹת לִי אֶת מָה שֶׁעָלִי לְהַבִּיעַ,
 הָאֶלְגִּיּוֹת מְזַרְימוֹת דָּמַע אֶמֶת עַל פְּנֵיהֶן.
 אֶלָּה הֵן הַיְחִידוֹת שֶׁהַפְּחַד אֵינֹן מְשַׁכְּנֵנִי,
 זֶה שֶׁאֶמַר לְרַעִי לֹא לְהֵלֶךְ אַחֲרַי.
 לִי הַמְאֲשָׁר בְּנַעֲוֵרֵי הַפּוֹרְחִים הֵן הוֹסִיפוּ תַפְאֲרוֹת,
 אֵךְ כְּשֶׁזִקְנֹתִי אִמְלַל, רַק נְחֻמָּה בְּאֶסוֹן.
 בָּאָה עָלַי הַזְקָנָה, שֶׁצָּרוֹת מְאִיצוֹת בָּהּ, לְפַתַּעַ,
 וְהַכָּאֵב גַּם צָנָה עוֹד לְהוֹסִיף אֶת גִּילוֹ.
 קִדְּם זְמַנּוֹן שֶׁעֲרוֹת הַשִּׁיבָּה נִשְׁפָּכוֹת עַל פְּדֻחַת,
 עוֹר מְרַתֶּת בְּרַפְּיוֹן עַל גּוֹף בְּלָה וְתִשׁוּשׁ.
 טוֹב שֶׁתְּבוֹא הַמִּיתָה לְאָדָם, אֲבָל לֹא בְּשָׁנוֹת-עֲנֹג,
 אֶלָּא בְּעֵת שֶׁתְּכוּפוֹת לָהּ מְשֻׁנְעִים מְסַכְּנִים.

¹ הכוונה למשקל האלגי שבו כתוב שיר זה (כפי שזכר במפורש להלן בעוד שתי שורות), והמשמש בדרך כלל בשירי קינה. על משקל זה, המורכב מדו-טורים פנטמטריים (שבהם השורה הראשונה היא הקסמטרית, והשניה מתחלקת לשני חצאים המסתיימים בהטעמה), נסיתי לשמור גם בתרגום.

אף כה סתומה היא אֲזֵנָה, אֲכֹזְרִית, מְסֹבְּלִים מִתְחַמְּקֵת,
 וּמְסֹרְבֵת לְנַעַל אֶת שְׁתֵּי עֵינֵי הַבּוֹכוֹת.
 עַת הַבּוֹגְדָת אֶלֶת הַמְזַל עוֹד סִפְקָה טוֹבוֹת-הֶבֶל,
 רָגַע שָׁל עֶצֶב כְּמַעַט אֶת כָּל רֵאשִׁי כְּבָר שְׁטָף.
 אֶף מִשְׁעָה שְׁאוֹתָה עֲרַפְלִית פְּרָצוּף-שֶׁקֶר הֶחְלִיפָה,
 פִּשְׁעַת חַיִּי עוֹד נִמְשָׁךְ דְּרָךְ תְּקוּפוֹת מְגַעִילוֹת.
 לָמָּה רַעִים אֶת אֲשָׁרֵי נְהַגְתֶּם כֹּה תְּכּוּפוֹת לְשִׁבְחָה,
 הֵן לְנוֹפֵל לֹא הָיָה צֶעַד יִצְיֵב וְאֵיתָן.

זאת בעודי מהרהר וחושב עם עצמי בשתיקה ודבר-בכי וקינה עוד רושם בעטי המהיר, אז נראתה לי אשה נצבת מעל לראשי, וסבר פניה נכבד עד מאוד, נורא הוד. עיניה היו לווהטות וחודרות מעל לכוחו של חסן אנוש, גון עורה חיוני, לו עזח שאיננו כלה, אף שהיתה כבר באה בימים, אשר בשום אופן לא יכלה עוד הקשב כבת תקופתנו. שעור קומתה היה רב משמעי, כי רגע אחד היא הגבילה עצמה למדה רגילה של אדם, ובמשנהו כבר נראתה בקצה ציץ קדקדה מכה בשמים. וכאשר עוד גבוה מזה נשאה את ראשה, אף חדרה היא בעד השמים עצמם, ושם נעלמה ממבט בני אדם שלשוא הסתכלו אחריה. בגדיה יצרו מחוטים דקיקים וגמרו במלאכת מחשבת מחמר בלתי מתכלה, וכפי שאחרי-כן מדבריה שלה למדתי לדעת,² אותם בעצמה בידיה ארגה לה. כעין דק של ערפל הזנחה של זקנה כסה את מראיהם, כרגיל בפסלים שאוחזו במ הפיח. ארוגה בתחתית שוליהם II יוונית שם ניתנה לקריאה, ובקצה העליון האות θ.³ וכסולם בין אלה שתי האותיות שלבים אחדים נראו כמסמנים, שבאמצעותם תתכן עליה מן האות התחתונה אל הגבוהה מעליה. אך את הבגד הזה כבר

² ראה להלן, פרק ג בחלק הפרוזה.

³ אותיות אלה מציינות את הענף המעשי (ה'פראקטי') והעיוני (ה'תיאורטי'), שלהם מתחלקת הפילוסופיה, כמבואר באחד מספרי הפילוסופיה של בואתיוס.

קרעו ידי בריונים ידועים,⁴ שכל אחד ואחד כפי יכלתו לקח לו קרעים. יד ימינה נשאה ספרונים, ושמאלה שרביט.

כאשר ראתה היא את מוזות-השיר העומדות אצל מטתי להכתיב את מלות בכיותי, נסערה ונדמה לרגע, ואז כמו בוערת באש להבה היא אמרה בעיניים קודרות: 'מי הרשה כאן לפרחות האלה, השחקניות, לגשת אל זה החולה. הן לא בלבד ששום רפואות לסבלו לא תרקחנה, אך בנוסף תלעטנה אותו עוד ברעל מתוק. אלה הרי הן אותן שהורגות בקוצי רגשות חסרי פרי את תבואת-ההגיון הנושאת רוב פרות ואת נפשות בני אדם רק מרגילות אל החלי, וממנו לא תשחררנה. לו פתוייכן לפחות הסיתו רק איזה הדיוט, כמו נהגכן הרגיל ומפורסם עד היום, הייתי חושבת את זאת לנסבל בפחות יסורים, פעולותי הן בכך הרי כלל לא היו נזוקות. אך את זה שנזון מלמודי האסכולות האֶלֶאטית והאקדמית?!⁵ עדיף שתסתלקנה מכאן, סיננות עד-שאול מתוקות,⁶ והנחנה למוזות שלי בו לטפל ולרפאו'.

למשמע מלים אלה השפילה אותה מקהלה נזופה את ראשה אל הארץ, וצערה אז גבר עוד יותר. בעצב יצאה היא מפתח הבית, ואדם פניה הסגיר בה בושה וכלימה. אך אני, שראיתי התערפלה בדמעות, לא יכלתי הבחן מי היא זאת האשה, אשר מצוה בסמכות שכזאת. נאלמתי דם, מבטי נעוץ בקרקע, ושותק לצפות החלותי, מה עתידה זו עתה לעשות. אז נגשה וקרבה וישבה על קצה מטתי, ובצפונה בפני הכבדות מנהי ולארץ שמוטות מרב-עצב, בשורות השירה הבאות על מבוכת רוחי נשאה תלונתה:

ב

מֵה עֲמָקָה הַתְּהוֹם שְׁשָׁקְעָה בָּהּ הַנְּפֹשׁ
שְׁכָהֲתָה, אֶת אוֹרָה הָעֶצְמִי כְּבָר הַזְּנִיחָה
וְלִמְחֹשְׁכִים נְכַרְיִים מְפֹלִיגָה הִיא לְלֶכֶת.

⁴ על זהותם של אלה ראה להלן, פרק ג בחלק הפרוזה.

⁵ הכוונה לשיטות הפילוסופיה של פֶּרְמֵנִידֵס ושל אֶפְלֹטוֹן. שיטות אלה, השייכות לתקופה היוונית 'הקלאסית', מקובלות הן על בואתיוס, בניגוד לאסכולות ההלניסטיות, האֶפִּיקוֹרֵאית והסְטוֹאית, הנזכרות להלן, פרק ג בחלק הפרוזה.

⁶ רמז לסירנות המפתות בשירתן את המלחים אלי מותם, כמתואר באֶלֶזֶקֶא, להומרוס.

רוח בארץ תשב, ואתה כבר תופחת
עד ממדים עצומים הדאגה הממארת.
פעם נהג גבר זה במרחב השמים
בנתיבות עליונים כחפשי להלך לו.
שמש ורדה אז הבחין להכיר מאוריה,
ובצבאות הלבנה הקפואה התבונו הוא,
וכל כוכב המתרגל את דרכו המיוחדת
בנטייתו במסלות מעגלות השמים,
זה הביאו בשביו של מספר⁷ כמנצח.
את הסבות של רוחות רועמות ומאין
באו הלם להרגיז מרחבי ים ומים,
מיהו הרוח מסב הגלגל הקבוע,⁸
למה כוכב שישקע בגלים בפאת-ימה
מו המזרח האדם הוא עולה וזורח,⁹
מה מחמם באביב רגעי-ענג ונעם
פני אדמה לקשט בתפוחת הורד,
מי הנותן שבמלאת השנה סתו שופע
בענבים הכבדים יזרים שפע וכת,
אלה הרגל הוא לחשף ולחקר ולדון
את הסבות השונות שלסתר הטבע;

⁷ כלומר, תיאר את מהלכו במספרים בחישוביו ובלוחותיו האסטרונומיים.

⁸ הוא גלגלם של כוכבי השבת.

⁹ הכוכב הנזכר כאן הוא כנראה השמש.

כָּאֵן שׁוֹכֵב הוּא עֵתָה כְּשֶׁתִּשָּׂשׂ אֹר הַשָּׁכֶל
 וּבְצוּאָרְיוֹ גַם כְּבוֹשׁ תַּחַת כְּבֹד שְׁלִשְׁתָּ
 כְּשֶׁמִּשְׁאָה הוּא נוֹשֵׂא מִבֶּטוֹ מְשֹׁפֵל מִטָּה
 וְנֶאֱלָץ לְחַזוֹת, אוֹי, אֲדָמָה מְטֻמָּטָמָת.

אבל', שָׁחָה הִיא, 'עֵתָה עַת לרפואה ולא לקבלנה'. אז את כל מבט עינייה הישירה נגדי ואמרה: 'האין אתה האיש שבימים עברו הוֹנֵנְתָּ בחלבי וגִדְלַת במזונותי עד שהגעת לכלל חֶסֶן רוּחַ גְּבוּרָה? הֲרִי אֵף סְפַקְתִּי אֲרִסְנֵל שֶׁל כְּלִי מִלְחָמָה שְׁכָאֵלָה, שְׁאֵלֹלִי מִקֶּדֶם הַשְּׁלַכְתָּ אוֹתָם, עֵתָה אוֹתָךְ הִיוּ מִשְׁמֵרִים בְּעֲצָמָה בְּלִתִּי מִנְצַחַת. הֲאִם מִכִּיר אֶתָּה אוֹתִי? מָה אֶתָּה שׁוֹתֵק? הֲאִם מִבוֹשָׁה אוֹ מִתְדַהֵמָה נֹאֲלֵמְתָּ? הֲיִיתִי מֵעַדִּיפָה - מִבוֹשָׁה, אֵךְ רוֹאֵה אֲנִי שְׁאוֹתָךְ מִחֲצָה תְדַהֵמָה'. בְּרֹאוֹתָה שְׁלֵא סִתַּם שׁוֹתֵק הַנְּנִי, אֵלֵא אֵלֵם לְחִלּוֹטִין שְׁאִין מִלָּה בְּלִשׁוֹנִי, יֵדָה בְּרַכּוֹת אֵל חֲזִי הַנִּיעָה וְתֹאמֶר: 'אִין סִכְנָה. הוּא סוֹבֵל מְלֹאוֹת, מִחֲלָה נְפוּצָה אֲצֵל נְפִשׁוֹת שֶׁהִתְּלוּ בִּן.¹⁰ לִשְׁעָה קֵלָה שְׁכַח אֶת עֲצָמוֹ. בְּקִלּוֹת יִזְכֵּר, אִם בְּאֵמֶת יִדְעֵנִי מִקֶּדֶם. כְּדִי לֹאפְשֵׁר זֹאת, הִבֵּה נִגְבַּל לִשְׁעָה קֵלָה אֶת עֵינָיו הַמִּתְעַרְפְּלוֹת מֵעַנְנֵי עֵינָיִם בְּנֵי תְמוֹתָה'. כֵּךְ אִמְרָה וְקִפְלָה אֶת בְּגָדָה וַיִּבְשָׂה אֶת עֵינָיו הַשְּׁטוּפוֹת מִבְּכִיּוֹת.

ג

אֲזִי הַתְּפוּגָג לֹו הַלִּילָה הַמְּחֻשְׁכִּים עֲזָבוֹנִי
 וְלֵעֵינָיִם חֲזָר אוֹן חִיּוֹתָן הָרֵאשׁוֹן.
 כְּמוֹ עֵת עַל פִּי רוּח־יָם¹¹ הַפּוֹחֵז מִתְחַשְׁרִים הַשְּׁמִיִם
 וְהִרְקִיעַ נֶצֶב בְּעֵנָיִם מִגְּשִׁימִים
 טָרָם יֵצְאוּ כּוֹכָבִים וְהִנֵּה כְּבֹד הַשְּׁמֶשׁ נִסְתַּרְתָּ
 וּמִלְמַעְלָה נִשְׁפָּךְ לִילָה אֵלַי אֲדָמָה,

¹⁰ ככל הנראה, רמז לפיתויי המוחות דלעיל.

¹¹ במקור נזכר כאן קורוס, שמו הפרטי של רוח צפון מערב.

רוח צפון אם יצא מעמקי המערה שבתרקה¹²

וינפצו וישחרר ממאסר את היום,

פויבוס פתאם ינתר מרתת באורו (הוא השמש)¹³

ובקרניים יצליף על מבטים משתאים,

באפן זה ממש, משהתפזרו ענני העצב, טהרו של רקיע שאבתי לתוכי, והשבתי את רוחי עד כדי הכרת פניה של המרפאת. וכך, לאחר שהסבתי אליה את עיני ונעצתי בה מבט, הנה שוב מביט אנוכי במינקתי, בזו שאל מול תרפי ביתה¹⁴ נהגתי להופיע מנעורי - בפילוסופיה. 'למה את', אומר אני לה, 'גברת כל המעלות, מטה החלקת בציר השמים, ואל שממות אלה באת, של גלותי? האם ברצונך לחלק אתי את ספסל הנאשמים, כדי שיציקו לך בהאשמות שוא?'

והיא מצדה: 'האותך תלמידי הייתי נוטשת ולא נוטלת חלק אתך, במאמץ משותף, בנטל זה שנשאת מחמת קנאה בגלל שמי? ממש לא היה זה מן הדין וראוי לפילוסופיה להשאיר חף מפשע בדרכו בלא לזוי. בטח! יראה הייתי מהאשמה נגדי ונמלאתי רעדה כאלו קרה משהו ללא תקדים! מה, לפי דעתך עכשיו לראשונה מטרדת היא החכמה בסכנות בממשלת מנהגי רשע? הלא כבר אצל הקדמונים, עוד לפני זמנו של אפלטון שלנו, מאבק גדול נהלתי מעת לעת כנגד עורון הטפשות, ובימיו של זה זכה רבו סוקרטס בנצחון של מיתת עוות-דין בעודי נצב לצידי¹⁵. וכאשר על הירושה שהשאיר שקדו לרעה זה אחר זה המון האפיקוראים והסטואיקנים וכל השאר¹⁶, כדי שכל אחד יחטף משהו לחלקו,

¹² במקור נזכר כאן בן־אס, שמו הפרטי של רוח הצפון, המתגורר בתרקה (צפונית-מזרחית ליוון), כלוא במערתו של איולוס, הממונה על הרוחות.

¹³ במקור נזכרת כאן השמש רק בכנוי פויבוס, הוא האל אפולו.

¹⁴ במקור לָרַס, אלי הבית, ואולי ככנוי מטונימי לבית עצמו.

¹⁵ סוקרטס, מורו של אפלטון, הוצא להורג בשתיית רעל (כנזכר להלן) לפי החלטת בית המשפט האתונאי בשנת 399 לפני הספירה. הוא נשא את עונשו שיכול היה להמלט ממנו, אף על פי שהיה חף מפשע, וזאת משיקולים פילוסופיים. לפיכך מוצג מוות זה כאן כניצחון של הפילוסוף ושל הפילוסופיה.

¹⁶ הכוונה לאסכולות הפילוסופיות שנוסדו בתקופה ההלניסטית (כלומר אחרי זמן כיבושי אלכסנדר מוקדון), ובכל שלהי העת העתיקה ניטשו ביניהן ויכוחים סוערים.

ונשאוני כחלק שלל מלחמה מוחה ונאבקות, את המלבוש שבמו ידי ארגתי קרעו הם לגזרים ועם קרעים ממנו הסתלקו להם, באמונה שנפלתי כלי בחלקם. מאחר שנראו בהם שרידים אחדים מלבושי, והסכלות הניחה שהנם בני ביתי, לא אחד מהם הביא חורבן על עצמו באמצעות טעותם של המון עמי הארץ.¹⁷

ואם לא ידעת את בריחת אַנְכְסַגְוֹרְס,¹⁸ את כוס התרעלה של סוקרטס ואת ענויי זְנוֹן¹⁹ בהיותם מאורעות נכריים, יכלת להכיר לפחות את הקניוסיים, את הסְנְקִים ואת הסוֹרְנוֹסִים,²⁰ שזכרם אינו כל כך נוֹשָן או בלתי מפרסם. אלה לא נסחבו מטה אל אסונם אלא משום שנראו כה שונים מן הרשעים, מאחר שבדרכי חנכו בלמודיהם.

אין לך אפוא כל סבה להתפלא, אם בים החיים הלזה במערבולות סוערות מטלטלים אנו, שזה עניננו בראש וראשונה: לא למצוא חן בעיניהם של הגרועים שבגרועים. אלה שאף אָמנם גדול הצבא העומד לרשותם, ובכל זאת רק לבוז הוא ראוי, כי איננו מנהג בידי כל מפקד,²¹ אבל נחטף אָנה ואָנה בידה של טעות אקראית מֶכֶת שגעון,²² אשר בערכה נגדנו מלחמה, כל אימת שהיא עשויה להתנפל ביתר גבורה, המפקדת שלנו מְכַנֶּסֶת הרי את שפעת חילותיה אל תוך המבצר, וההם בודאי מְעַסְקִים מסביב בבזיזת תרמילים קטנטנים בלי כל ערך. אך אנחנו מלמעלה ללעג שמים את הזולים שבחפצים, כל אשר שודדים הם, בעוד אנו מוגנים מכל השאון המטרף ומבצרים באותה חומה, שלטפשות התוקפנית לעלות בה אסור.

¹⁷ כלומר: למרות ההתנגדותו לאסכולות ההלניסטיות, גם הם ראויים לשמש תקדימים לעינויי בואתיוס ולמיתתו על קידוש הפילוסופיה. הפילוסופיה נזקקת להקדמה זו כדי לאפשר את ההסתמכות דלהלן על ההרוגים שמקרב הסטואיקנים הרומאים.

¹⁸ פילוסוף שנאלץ לברוח מאתונה באמצע המאה החמישית לפני הספירה.

¹⁹ פילוסוף, שלפי המסופר הוצא להורג בעקבות נסיונו לשחרר את אֶלְאָה עירו משלטון עריצות באמצע המאה החמישית לפני הספירה.

²⁰ קְנִיוֹס, סְנְקָה וסוֹרְנוֹס הם פילוסופים סְטוֹאִיִּים רומאיים, שהוצאו להורג בידי קיסרי רומי במאה הראשונה לספירה.

²¹ לדעתי רומז כאן בואתיוס לשני פסוקי מקרא המתארים (ודווקא לשבח) את צבא הארבה. באחד מתואר הוא כחיל גדול (זאל ב, כה), ולפי השני מלך אין לו (משלי ל, כז, והשוה גם משלי ו, ז בנוגע לנמלה).

²² לפי אפלטון כל עוול מקורו בטעות. 'טעות' בלטינית error, ומינה זכר.